

Utvändig renovering av Näsby kyrka

Näsby socken, Lindesbergs kommun, Västmanland

2015

Charlott Torgén
Rapport 2015:12

Engelbrektsgatan 3
Box 314, 701 46 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se

Texterna samt bilderna i denna rapport har licensierats med Creative Commons licens.

www.creativecommons.se

Texterna i denna rapport är skrivna av Charlott Torgén

Bilderna i denna rapport är tagna av Charlott Torgén, om inget annat anges.

INLEDNING	5
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	5
ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING	6
FÖRE ÅTGÄRD	7
Puts	7
Portar	7
Fönster och tornluckor	8
Övrigt	10
ÅTGÄRDER	11
Puts	11
Portar	16
Fönster och tornluckor	16
Övrigt	18
BILAGA 1	19

Inledning

År 2014 beviljades Näsby församling tillstånd från Länsstyrelsen att genomföra en utvändig renovering av Näsby kyrka. För arbetena erhöll församlingen kyrkoantikvarisk ersättning från Västerås stift.

Arbetena påbörjades i augusti 2015, pågick under hösten och slutfördes i oktober 2015 av firman Hansson Fasadputs AB och Risåns Måleri & Färgstation AB. Arbetena har följts av antikvarisk medverkande från Örebro läns museum.

Under arbetena har samtliga fasader och tornet tvättats, putslagats samt avfärgats. I samband med dessa arbeten har även fönster, portar och tornluckor målats.

Vid slutbesiktningen 21 oktober 2015 var arbetena färdigställda. Arbetena var väl utförda och godkändes ur antikvarisk synvinkel.

Administrativa uppgifter

Diarienummer:	2014.230.032
Länsstyrelsens diarienummer:	433-5775-2013
Entreprenörer:	Hansson Fasadputs AB, Risåns Måleri & Färgstation AB,
Antikvarisk medverkande:	Charlott Torgén, Örebro läns museum
Utförandeperiod:	augusti 2014 – oktober 2014
Besiktningar:	2014-08-11; 2014-09-03; 2014-09-10; 2014-09-14; 2014-09-22; 2014-09-29; 2014-10-02
Slutbesiktning:	2014-10-21
Registrerade bilder:	OLM_2015_35_1-40, Charlott Torgén

Översiktlig beskrivning

Näsby kyrka är belägen i utkanten av Frövi. Samhället började växa under slutet av 1800-talet i samband med att järnvägen drogs fram. Det gjorde troligtvis också att centrum försköts till sitt nuvarande läge från att tidigare legat i området kring kyrkan. Socknen består av såväl jordbruks- som skogslandskap och har legat under godset Hinsbergs herrgård. Herrgården är känd sedan 1400-talet. Frövi bruk som även hetat Frövifors bruk har under perioder ägts av Hinseberg och bedrev till en början järnbruk för att under 1800-talets slut övergå till papperstillverkning.

I området vid kyrkan finns en äldre före detta prästgård med några tillhörande ekonomibyggnader och arrendatorboställe. Här fanns tidigare ett fattighus som rivits och ersatts med ålderdomshem samt äldre ett äldre skolhus som också det rivits. Intill kyrkan ligger också ett senare tillkommet församlingshem.

Troligtvis fanns på platsen för den nuvarande kyrkan, en stenkyrka redan på medeltiden. Hur den såg ut är oklart. Ett torn byggs 1668 och Rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie, som ägde både Hinseberg och Käggleholms slott skänkte en altartavla till kyrkan 1679. 1693 uppförs en orgelläktare. Tak, torn och vapenhus renoveras 1729. Under 1700-talets slut blev kyrkan för liten och byggdes till med korsarmar, först åt söder och sedan åt norr, några år senare. Samtidigt kortades den höga smala tornspiran av och östra gaveln. Kyrkan var återigen för liten under 1800-talets mitt. Ritningar till en ny kyrka utarbetades av Carl Lundmark från Örebro. De nyare korsarmarna bedömdes vara i gott skick och bibehölls medan det äldre långhuset och tornet revs. Den nya kyrkan invigdes 1861.

Kyrkan är uppförd i nyromansk stil med korsformad plan, korabsid i öster, torn i väster samt sakristia vid norra korsarmen. Väggarna är murade, spritputsade med slätputsade listverk och avfärgade i en ljus gulvit kulör. Takfoten har en rundbågefris. Grunden utgörs av natursten med rundstruken fog. Tornspira samt kyrktak är täckta med kopparplåt. Fönsterbågarna av trä är rundbågeformade, indelade i tre delar med träspröjs. Vardera ruta är sedan småspröjsad med blyinfattat glas. Korsarmarna har i vindsvåningen runda öppningar med dekorativt utformad kalksten som bildar en korsform.

Större renoveringar utvändigt genomfördes 1953 samt 1981. 2011 åtgärdades fotrännan på taket samt även skador i takfoten på fasaderna.

Näsby kyrka, första halvan av 1900-talet.

Fotograf: Bertil Waldén,
ÖLM

Före åtgärd

Puts

Fasaderna renoverades senast 1981 och var i förhållandevis gott skick. Skador fanns främst vid hörnen samt på korabsiden längst ner mot sockeln. Putsen bestod av ett hydrauliskt kalkbruk men med många lagningar varav några med cementhaltigt bruk.

Putsen bestod av spritputsade partier med slätputsat listverk och var avfärgad i en ljus gul kulör. Enligt handlingar från 1981 användes då kalkfärg pigmenterad med järnvitriol vid avfärgningen av fasaden.

Näsby kyrka. Arbetena har precis påbörjats och lös puts knackas ned.

Portar

Portar finns i väster och söder. Portarna består av pardörrar av ek med tre fyllningar i vardera dörrblad. Portarna är lika utformade men porten i norr har en list längs ytterkanten som följer dörrbladets anpassning till fasadlivet.

Portarna var i förhållandevis gott skick men färgen flagade. De var målade i en röd kulör.

Porten i väster före åtgärder.

Ovanför den västra porten sitter ett halvmåneformat fönster med blyinfattat glas.

Ytterligare portar finns till sakristian samt källaren därunder. Dessa dörrar är senare tillkomna, enklare utformade samt plåtskodda. De var i gott skick och åtgärdades inte vid dessa arbeten.

Fönster och tornluckor

Fönstren är höga och har ett rundbågeformat krön. På långhuset och korsarmarna är fönstren placerade om två och två. På korabsiden och vapenhuset, nedre delen av tornet är de placerade mer jämt utspritt. Fönsterbågarna är av trä, indelade med spröjs av trä i tre rutor. Vardera ruta är sedan småspröjsad med blyinfattat glas. Smala stormjörn sitter på bågens utsida. Fönstren har separata innerbågar. Sakristian har rektangulära fönster med blyinfattat småspröjsat glas. Ovanför södra entrén sitter ett runt fönster.

De rundbågeformade fönstren är placerade om två och två. Sydöstra hörnet.

Ovanför västra entrén sitter ett halvmåneformat fönster med två lufter där vardera luft är småspröjsad med blyinfattat glas.

Södra korsarmen och entrén. Putsen på knuten har knackats ned. Ovanför entrén sitter ett runt fönster samt längst upp i röstet en rund öppning med kalkstensdekor.

Fönsterbågarna var i förhållandevis gott skick. Det fanns problem med fukt mellan inner- och ytterbågar. Vid tidigare arbeten har hål tagits upp i bottenstycket på ytterbågarna samt borrats håll mellan båge och karm längst upp på ytterbågarna. Detta för att få luften att cirkulera mellan bågarna. Hålen längst upp var dock för små vilket skulle kunna vara orsaken till problemet. På vissa fönster fanns "lagningar" av silikon. Ett par rutor hade sprickor.

Ett av fönstren före åtgärder.

I bågens bottenstycke syns de små hål som tidigare tagits upp för att öka luftgenomströmningen mellan ytter- och innerbåge.

Längst upp i varje båge finns två borrade hål. De ansågs dock vara för små för att fungera.

På norra och södra korsarmen finns runda öppningar längst upp i gaveln. Öppningarna är försedda med kalksten, huggen så att öppningen bildar ett kors. Bakom öppningarna sitter luckor av trä, tjärade.

En av öppningarna i södra korsarmens gavelröste. Dekorativt huggen kalksten ger korsformen. Kalkstenen har börjat att vittra sönder. I detta projekt fanns inte tid och pengar för att åtgärder.

Tornluckorna är höga och har rundbågeformat krön. De är klädda med liggande panel på förvandring. De var målade i en röd kulör. De är placerade två och två på vardera sida i tornet.

Tornet med tornluckor före åtgärder.

Övrigt

Ovanför västra och södra entrén hänger lampor av smide. De var målade i svart och rött.

Plåtavtäckningar på tornet samt på vissa takfall var något smala vilket gjorde att fasaderna nedanför färgades av kopparplåten.

Lampa ovanför södra entrén.
Putslagning pågår.

Åtgärder

Puts

Fasaderna tvättades rena med högtryckstvätt. På norra sidan fanns mer alger. Här tvättades det lite hårdare här för att slippa använda någon form av medel. Det gjorde dock att lite mer av färgen försvann. Takfoten målades med ren kalkfärg bruten med guldockra och oxidgult, vid åtgärderna 2011. Den färgen satt helt löst och försvann vid tvätten.

Samtliga fasader knackades rent från löst sittande puts. Åtgärderna var mest omfattande på knutarna samt längst ner på korabsiden. På korabsiden fanns mycket saltutfällningar längst ner. Det visade sig att vid tidigare åtgärder har även tegel i murverket ersatts. Inne i koret finns mögelpåväxt på väggarna. Marken är något hög runt absiden vilket kan vara en av orsakerna till problemet.

Hörnet på nordvästra korsarmen har knackats ner.

Bilden till vänster visar korabsiden där putsen längst ner var dålig och det fanns mycket saltutfällningar i dessa partier. Bilden ovan visar en närbild där man börjat laga putsen.

Putsen hade mycket tjocka påslag. I putslager ganska långt in fanns fint tegelkross i bruket.

Då putsen på korsarmarnas knutar knackades ner återfanns spår av tre ”kannelyrer”. De har någon gång putsats över. På en äldre bild från 1903 har kyrkan släta knutar. De nuvarande korsarmarna är kvar från den tidigare kyrkan och kanske var det kyrkan innan den nuvarande som hade dessa dekorelement.

Ett av hörnen har nätats för att få putsen att fästa ordentligt.

Lagning av putsen pågår.

Putsen på takfoten var oerhört slät och funderingar fanns på om färgen skulle fästa. Kalkfärgen från 2011 hade släppt alldeles för bra vid tvättningen av fasaderna.

Den profilerade takfoten var mycket slät vilket gjorde att det kunde vara svårt att få färgen att fästa.

Kyrkan var enligt handlingar från renoveringen 1981, avfärgad med järnvitriol. Om en putsad fasad är avfärgad med järnvitriol går det inte att byta till något annat pigment. Det fastnar inte. I de äldre handlingarna fanns även receptet på kalkfärgen som då användes. Det var nr 5:1 i RAÄ Kalkfärgslikare. Den var dock betydligt mörkare än den befintliga och funderingar fanns på om det verkligen var järnvitriol som använts.

Samtal fördes med Ulf Nymberg på Målarkalk AB som även kom ut på plats och diskuterade frågorna huruvida det kunde vara järnvitriol på fasaderna och hur vi skulle få färgen att fästa på takfoten. Det var svårt att avgöra om det verkligen var järnvitriol på fasaderna, det bedömdes dock som troligt. Det vi kom fram till var att receptet i handlingarna var felskrivet.

Det angav att 100 liter vatten skulle användas i stället för 10 vid tillredning av järnvitriollösning. Det skulle kunna förklara varför kulören var så mycket ljusare än vad provet i Kalkfärgslikaren visade och varför färgen inte reagerade riktigt som järnvitriol. I och med att så liten mängd järnvitriol antagligen användes 1981, blev färgen så svag att förgipningen och rostningen inte riktigt kommit i gång förutom på ytor som utsatts för mycket vatten.

Järnvitriol som används för att pigmentera kalkfärg bryts med tiden ner, bildar rost och svavelsyra som förenar sig med kalken och bildar gips. Det gör också att kulören ändras med tiden, den blir mörkare i och med att den ”rostar”. Färgen blir också med åren allt starkare.

Efter diskussioner beslutades att använda järnvitriol som pigmentering av kalkfärgen. Att inte blanda efter receptet från 1981 som hänvisade till RAÄ Kalkfärgslikare 5:1, utan försöka blanda den så ljus som den troligtvis blev 1981 då man blandade ”fel”. För att få samma kulör på de lagade väggpartierna som de befintliga grundades de nyputsade ytorna med en bruten CD färg. Samtliga väggpartier målades därefter med kalkfärg bruten med järnvitriol. Se bifogad materialförteckning.

Knutarna nätades för bra vidhäftning. Väggarna putslagades, utstockades och putsades med hydrauliskt kalkbruk, se bifogad materilaspecifikation.

Bilden ovan till vänster: Lagning pågår av putsen.

Bilden ovan till höger: Mindre lagningar av putsen på tornet.

Bilden till vänster: Lagning av puts runt fönstren.

Putsen lagas.

Partiet vid ett fönster har spritputsats men ännu inte avfärgats.

Bilderna ovan och till vänster visar korabsiden där de åtgärdade partierna spritputsats och sedan ska avfärgas.

De åtgärdade partierna på fasaden samt knuten har grundmålats med en CD färg för att sedan slutligen målas med kalkfärg.

Fasaderna efter åtgärder.

Portar

Portarna skrapades rent från löst sittande färg. Det visade sig att de var tillverkade av ek. De var målade i engelskt rött, NCS S5030-Y80R. Under den röda kulören återfanns en varm grå och en mörkt grön kulör. Portarna grundades och ströks två gånger med linoljefärg i den engelskt röda kulören med Ottossons Linoljefärg NCS S5030-Y80R.

Västra porten efter åtgärder.

Södra porten efter åtgärder.

Fönster och tornluckor

Fönstren skrapades rena från löst sittande färg. De var målade med linoljefärg. Lagningar av silikon togs bort och linoljekitt användes. Ett par glas hade små sprickor. De lämnades då sprickorna var mycket små. Under den befintliga engelskt röda kulören återfanns samma röda kulör, en varm grå kulör samt en brun kulör. Bågarna grundades och målades två gånger med linoljefärg i den engelskt röda kulören med Ottossons linoljefärg NCS S 5030-Y80R.

De nyare bågarna från 1980- och 90-talen var i sämst skick enligt hantverkarna. Här rätade de upp bågarna och fäste lösa spröjsar. Ett par fönsterbågar hade rötskador och de skadade

Fönstren inför åtgärder. Bilden till vänster visar ett rötskadat bottenstycke. Bilden ovan visar insidan av en ytterbåge.

delarna togs bort och bågarna kompletterades med nytt virke. Ytterbågarna har trälister som håller de blyspröjsade panelerna på plats. Flera av dessa lister var rötskadade och ersattes av nya lika de befintliga. Alla befintliga beslag rengjordes och återanvändes.

Utrymmena mellan ytter- och innerbågar flagade. De var målade med en invändig alkydfärg, enligt hantverkarna. De skrapades rena från löst sittande färg och målades med en utvändig alkydoljefärg, Traditional Exterior Nordsjö, i kulören NCS S 0502-Y. Den utvändiga alkydoljefärgen är tåligare och spricker inte lika lätt som den invändiga. Att alkydoljefärg valdes på dessa ställen berodde på att de redan var målade med alkydoljefärg.

Utrymmet mellan ytter- och innerbåge har slipats för att sedan målas.

Sedan tidigare har man försökt åtgärda problemet med fukt mellan bågarna, bland annat genom att borra hål upptill mellan båge och karm. Dessa hål var för små och gjordes vid dessa arbeten något större. Mellan innerbåge och karm fanns redan tätningslistor.

Solbänkar av järn borstades rena och målades med Ottossons linoljefärg i en svart kulör, NCS S 9000-N.

Fönster och tornluckor efter åtgärder.

Portar och trädetaljer i de runda öppningarna i korsarmarnas vindsvåning behandlades med dalbränd tjära, Claessons.

Tornluckorna hade inga skador och var målade i samma engelskt röda kulör som fönsterbågar och portar. De målades liksom dem med Ottossons linoljefärg NCS S 5030-Y80R.

Övrigt

Lampstagen ovanför entréerna i söder och väster borstades rent och målades med Ottossons linoljefärg i en svart kulör, NCS S 9000-N.

Armaturn efter målning.

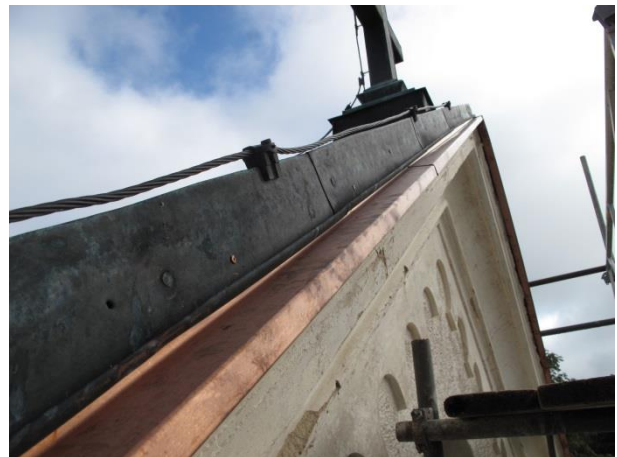
Trappräcket till sakristian var målat i en röd kulör, både räcke och överliggare. Det skrapades rent från löst sittande färg. Överliggaren visade sig vara av ek och fint snidad. Möjligen har den från början varit obehandlad. Under det röda fanns spår av grönt bland annat. Räcket målades med Ottossons linoljefärg i en svart kulör, NCS S 9000-N och en "ekimiterande" kulör valdes, NCS S 5040-Y30R, till överliggaren. Den målades med Traditional Exterior Nordsjö, en alkydoljefärg, då denna färg torkar snabbare än linoljefärgen och det var relativt sent på året.

Trappräcket till sakristian efter åtgärder.

En ny fotplåt och hängränna på tornets västra del monterades. På södra korsarmen förlängdes takplåten mot söder för att förhindra vatten att rinna på fasaden och förhoppningsvis spara takfoten.

Ny plåtavtäckning och hängränna på tornet.

Södra korsarmens takplåt förlängdes något.

Näsby kyrka efter åtgärder.

FASADPUTS H. HANSSON AB

Mårdshyttan

713 94 Nora

Tel 0581-510 31

Mobil 070-68 99 565

2015-10-23

Objekt Näsby kyrka Frövi; utvändig putsrening hösten 2015

Materialdokumentation

Grundningsbruk putslagningar: Weber.cal 109 hydraulisk kalkgrund

Grovlagning putslagningar: Weber.cal 158 hydrauliskt kalkbruk grov

Utstockning putslagningar: Weber.cal 148 hydrauliskt kalkbruk

Finputsning putslagningar: Weber.cal 152 hydrauliskt kalkbruk fin

Grundstrykning nyputsade ytor enligt ovan: Weber.cal 242 CD-färg, platsbruten till kulör enligt nedan.

Avfärgning samtliga putsade fasader med kalkfärg; Målarkalk's Kulekalk – kalkpasta

Recept kalkfärg:

1 hink 25 kg Kulekalkpasta blandas med 110 liter rent vatten.

Sedan tillsätts 1,5 liter järnvitriollösning och blandas upp.

Järnvitriollösning

10 liter hett vatten och 0,4 liter järnvitriol (kristall).

Fasadputs H. Hansson AB/
Roland Hansson